

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงสำรวจโดยมีวัตถุประสงค์เปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และหาปัจจัยที่มีส่วนทำให้ความแตกต่างของความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยกำหนดปัจจัยที่ศึกษาไว้ คือ อายุ ระดับการศึกษา วุฒิการศึกษา ประสบการณ์ที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วยวิธีการต่างๆ คือ ร่วมโครงการปลูกป่า ชักชวนผู้อื่นร่วมโครงการปลูกป่า อบรมสั่งสอนผู้อื่นในการอนุรักษ์ป่าไม้ ต่อต้านผู้บุกรุกป่าไม้ ได้รับการอบรมในด้านอนุรักษ์ป่าไม้ และการได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ คือ แผ่นพับ ใบปลิว หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เจ้าหน้าที่ป่าไม้-นักวิชาการ จุลสาร-วารสาร ป้ายโฆษณา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา 112 คน โดยแบ่งเป็นผู้นำชุมชน 55 คนและพระสังฆาธิการ 57 รูป ในการรวบรวมข้อมูลใช้แบบสอบถาม ที่ผู้ศึกษาได้จัดทำขึ้นและให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องด้านเนื้อหา เมื่อทำการปรับปรุงเรียบร้อยแล้วนำไปทดลองกับเจ้าอาวาสในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 10 ชุด เพื่อหาประสิทธิภาพความเชื่อมั่นของเครื่องมือ ของเนื้อหาที่เกี่ยวกับความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้เท่ากับ .821 เมื่อทำการรวมรวมเสร็จแล้ว วิเคราะห์ความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทุกชุดได้เท่ากับ .837 จัดว่าเป็นแบบสอบถามที่มีความเชื่อมั่นสูง

ผู้วิจัยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ใช้ค่าความถี่ และร้อยละ ประสบการณ์และได้รับข้อมูลข่าวสารการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ใช้ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การเปรียบเทียบความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้นใช้ t-test ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานส่วนการหาปัจจัยที่มีส่วนทำให้ความแตกต่างของความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ใช้วิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (ANOVA) ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

อายุ ผู้นำชุมชนอายุ 41-50 ปี มากที่สุดคือ 35 คน ระดับช่วงอายุที่น้อยที่สุดคือ 20-30 ปี ไม่มีคนเดียว พระสังฆาธิการ ช่วงอายุ 31-40 ปีมากที่สุด ช่วงอายุมีจำนวนน้อยที่สุดคือ 20-30 และมากกว่า 50 ปีคือมีช่วงอายุละ 11 รูป

ระดับการศึกษา ผู้นำชุมชนมีระดับการศึกษาที่ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุดคือ 16 คน ไม่มีผู้นำชุมชนที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี พระสังฆาธิการมีระดับการศึกษาที่ต่ำกว่าประถมศึกษามากที่สุดคือ 19 รูป มีการศึกษาที่ระดับอนุปริญญาหรือเทียบเท่าและสูงกว่าปริญญาตรี ระดับการศึกษาละ 2 รูป

ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ผู้นำชุมชนมีระยะเวลาดำรงตำแหน่งที่ต่ำกว่า 5 ปีมากที่สุด คือ 28 คน ดำรงตำแหน่งมากกว่า 26 ปีน้อยที่สุด คือมีเพียง 1 คน พระสังฆาธิการก็มีระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งต่ำกว่า 5 ปีมากที่สุดเหมือนกัน คือมี 21 รูป ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งน้อยที่สุดคือ 20-25 ปี มี 3 รูปเท่านั้น

ประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้นำชุมชนมีคะแนนความเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เฉลี่ย 2.76 พระสังฆาธิการที่มีค่าเฉลี่ย 2.71 ทั้ง 2 กลุ่มมีประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ปานกลาง

การได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้นำชุมชนมีคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการได้รับข่าวสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสื่อต่างๆ เฉลี่ย 3.28 มากกว่าพระสังฆาธิการที่คะแนนเฉลี่ย 3.09 ทั้ง 2 กลุ่มได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในระดับปานกลาง

5.1.2 เปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระสังฆาธิการมีความตระหนักในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ น้อยกว่าผู้นำชุมชน แต่ค่าเฉลี่ยที่แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ จึงปฏิเสธข้อสมมติฐานที่ว่าผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการมีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน เพราะว่าผู้นำชุมชนมีคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการได้รับข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ใกล้เคียงกับพระสังฆาธิการ แสดงให้เห็นว่าผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการได้รับข้อมูลข่าวสารและมีประสบการณ์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้เคียงกัน จึงมีความตระหนักที่ไม่แตกต่างกัน

ผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการ มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับสูง ผู้นำชุมชนมีคะแนนค่าเฉลี่ยด้านความรู้สึกที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ให้คนรุ่นหลังเป็นอันดับหนึ่ง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.69 รองมาคือการเห็นคุณค่าและความสำคัญที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เรื่อง การคุ้มครองป่าไม้ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.51 หมายความว่ามีความตระหนักมากเป็นอย่างยิ่ง ส่วนพระสังฆาธิการมีคะแนนค่าเฉลี่ยด้านการเห็นคุณค่าและความสำคัญที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เรื่องการคุ้มครองป่าไม้ รองลงมาคือแนวโน้มการตัดสินใจที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เรื่องการป้องกันไฟป่าและการท่องเที่ยวอนุรักษ์ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.54 มีความตระหนักอยู่ในระดับมากเป็นอย่างยิ่ง ในความตระหนักทั้ง 4 ด้านนั้น ไม่ปรากฏว่ามีเรื่องใดที่มีความตระหนักอยู่ในระดับน้อยหรือน้อยมากเป็นอย่างยิ่ง

5.1.3 ปัจจัยที่มีส่วนทำให้ความแตกต่างระหว่างความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ปัจจัยทั้ง 5 ตัวคือ อายุ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ระดับการศึกษา ประสบการณ์ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าปัจจัยที่แตกต่างกันมีส่วนทำให้ความตระหนักแตกต่างกัน

ปัจจัย 3 ตัวคือ อายุ ประสบการณ์ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ของพระสังฆาธิการแตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าปัจจัยที่แตกต่างกันมีส่วนทำให้ความตระหนักแตกต่างกัน ส่วนปัจจัย อีก 2 ตัวคือ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และ ระดับการศึกษา แตกต่างกันมีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าปัจจัยที่แตกต่างกันมีส่วนทำให้ความตระหนักแตกต่างกัน

5.2. อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการมีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่ากลุ่มตัวอย่างชนทั้ง 2 กลุ่มเป็นผู้นำชุมชนอยู่ในท้องถิ่นเหมือนกัน เพียงแต่พระสังฆาธิการนั้นเป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ เนื่องจากประเทศไทยแต่โบราณต่างก็ให้ความเคารพในตัวพระสงฆ์ที่สูงมาก กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำโดยอาศัยอำนาจรัฐ ส่วนพระสังฆาธิการเป็นผู้นำเพราะว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี แต่ทั้ง 2 กลุ่มไม่มี

หน้าที่โดยตรงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์นั้นเพราะว่าเป็นความสนใจและความเสียสละส่วนตัวแต่ละบุคคลไป

ถึงแม้ว่าจะไม่มีหน้าที่เกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรง ทั้งผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการต่างก็มีความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้อยู่ในระดับมาก ในส่วนพระสังฆาธิการนั้นอาจเป็นเพราะว่าท่านได้รับการอบรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะคำสอนไปในทางไม่เบียดเบียนผู้อื่น ฝึกอบรมให้มีเมตตา กรุณา และความเสียสละ ท่านจึงมีความรักในธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าไม้ มีการสั่งสอนให้พระอยู่ป่าตั้งแต่วันที่เข้ารับอุปสมบทในวันแรก ส่วนผู้นำชุมชนนั้นอยู่ในชุมชนคุ้นเคยกับป่าไม้ เห็นคุณค่าของป่าไม้ต้องการรักษาป่าไม้ไว้ตลอด

ผู้นำชุมชนที่มีปัจจัย 5 ตัว อายุ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ระดับการศึกษา ประสบการณ์ การได้รับข้อมูลข่าวสาร แตกกันกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชุมชนแตกต่างกัน ในส่วนของพระสังฆาธิการปรากฏว่าปัจจัย 3 ตัว คือ อายุ ประสบการณ์ และการได้รับข้อมูลข่าวสารแตกต่างกัน ไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสังฆาธิการแตกต่างกัน ส่วนปัจจัยอีก 2 ตัวของพระสังฆาธิการ คือ ระดับการศึกษา และระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง แตกต่างกันมีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน

ปัจจัย 3 ตัว ไม่ผลต่อความตระหนักทั้งของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการ คือ อายุ ประสบการณ์และการได้รับข้อมูลข่าวสาร สอดคล้องกับประภวต พายัพสถาน (2542) กล่าวว่า อายุ ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในจังหวัดพะเยาไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักของนักเรียนๆ มีอายุแตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกันสอดคล้อง อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์ (2542) ที่กล่าวว่าอายุและการได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้แตกต่างกันไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และแย้งกับ ประภวต พายัพสถาน (2542) กล่าวว่าประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาในจังหวัดพะเยามีความสัมพันธ์กับความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประสบการณ์ที่แตกต่างกันจึงมีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักเรียนเหล่านั้นแตกต่างกันด้วย สอดคล้องกับ อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์ (2542) กล่าวว่า พระสงฆ์ได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน เพราะว่าการประชาสัมพันธ์เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่ค่อยเข้าถึงชุมชน และข่าวสารที่ได้รับเพียงชั่วคราวแล้วผ่านไปเป็นเพราะว่าปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ไม่สามารถเข้าถึงภายในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทห่างไกล และขาดการสื่อสารที่เข้าใจระหว่างผู้ให้ข่าวสารและผู้รับสาร นที ขลิบทอง (2534) กล่าวว่า ในการ

ประชาสัมพันธันั้นไม่อาจพิจารณาจากสื่อและลักษณะของสื่อเพียงอย่างเดียว ต้องคำนึงถึงปัจจัย
อีกหลายอย่าง เช่นสภาพของผู้ใช้สื่อ เช่นสภาพการใช้สื่อ สภาพของผู้รับสื่อและสภาวะแวดล้อม
อื่นๆ ในแต่ละสถานการณ์ด้วย

อายุ แตกต่างกันไปไม่มีส่วนทำให้ความแตกต่างของความตระหนัก เป็นเพราะว่า ผู้ที่มี
อายุมากหรือน้อยนั้น ช่วงชีวิตส่วนใหญ่ใช้ชีวิตไปตามวิถีชีวิตทั่วไปตามหน้าที่และบทบาทของตน
ซึ่งแต่ละคนก็แตกต่างกันไปตามแต่ภาระหน้าที่ที่ตนเองมีบทบาทในสังคม พระสังฆาธิ
การก็มีหน้าที่ทำกิจของสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ เพื่อปฏิบัติตนเองให้ห่างไกลจากกิเลสความอยาก
ต่างๆ เวลาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ก็จะใช้ปฏิบัติธรรมในวัดของตนมากกว่า ส่วนพระสงฆ์ที่ปฏิบัติ
ธรรมในบ้านไม่ใช่พระสังฆาธิการจึงไม่ได้สัมผัสตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ ส่วนกำนันและผู้ใหญ่
บ้านนั้นใช้เวลาส่วนใหญ่กับหน้าที่ทางการปกครองบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้แก่ประชาชนมากกว่า
บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้นไม่ใช่งานหลัก เพียงแต่เป็นกิจกรรมที่กระทำเป็นครั้ง
คราวเท่านั้น จึงทำให้อายุที่แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักที่แตกต่างกัน

ประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความ
ตระหนักแตกต่างกัน เพราะว่ กิจกรรมต่างๆ ที่ผู้นำชุมชน เข้าร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ไม่ใช่
เกิดขึ้นเพราะความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยคนที่มีความตระหนักหรือไม่มี
ความตระหนักก็มีกิจกรรมด้านการอนุรักษ์เช่นกัน เป็นการทำตามกระแสสังคมและเพื่อนฝูงมาก
กว่า เพราะว่กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ผู้ร่วมทำกิจกรรมไม่ใช่เป็นผู้ต้นคิดและเป็นหัวหน้า
โครงการเอง เพราะตนเองไม่ได้มีหน้าที่โดยตรง เพียงแต่ให้ความร่วมมือกับเจ้าของโครงการนั้น ๆ

การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากด้านสื่อต่างๆ เช่น
วิทยุ โทรทัศน์ ข่าวหนังสือพิมพ์ เป็นต้น รับเพียงแค่วิดีทัศน์ ผ่านหูผ่านตาแล้วผ่านไป เพราะ
ว่า วิทยุ โทรทัศน์ เมื่อผ่านไปแล้วยังไม่สามารถกลับดูอีกครั้งได้ ส่วนหนังสือพิมพ์คนก็มักจะ
อ่านเฉพาะข่าวที่ตนเองสนใจ และข่าวเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นมีน้อย ทำให้ข่าวสารที่ได้รับ
นั้นไม่ได้ฝังอยู่ในใจ เพียงแต่รู้และทราบเป็นข่าวสารข้อมูลเท่านั้น จึงไม่มีผลต่อความตระหนักใน
การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้วีธีต่างๆ เช่นการปลูกป่า การรณรงค์
ต่อต้านผู้บุกรุกทำลายป่า มักจะเป็นไปตามกระแสสังคมมากกว่า

ปัจจัย 2 ตัว คือระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และระดับการศึกษา ของผู้นำชุมชน
แตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่าง แ่งกับพระ
สังฆาธิการ ที่ปัจจัยทั้ง 2 ตัวมีส่วนทำให้ความตระหนักแตกต่างกัน จากการศึกษาของ วีระชาติ
ระตะเจริญ (2542) พบว่า ระยะเวลาในการรับราชการของตำรวจแตกต่างกัน มีส่วนทำให้มีความ

ตระหนักในกฎหมายสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน ตำรวจที่มีอายุราชการนานจะมีความตระหนักในกฎหมายสิ่งแวดล้อมสูง ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งมีความสัมพันธ์กับความตระหนัก ชัดแย้งกับผู้นำชุมชน แต่สอดคล้องกับพระสังฆาธิการ จากการศึกษาของ คนวี ศรีสิทธิรักษ์ (2542) พบว่า ระยะเวลาในการปฏิบัติงานของพยาบาลแตกต่างกัน ไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของพยาบาลแตกต่างกัน เพราะว่าพยาบาลมีหน้าโดยตรงในการรักษาผู้ป่วย งานที่รับผิดชอบไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยตรง สอดคล้องกับผู้นำชุมชน ชัดแย้งกับพระสังฆาธิการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้นำชุมชนกับตำรวจ หรือพยาบาลนั้น เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ไม่ได้รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และป่าไม้ การที่ดำรงตำแหน่งนานก็เป็นการทำหน้าที่อย่างอื่นของตนไป ต่างจากพระสังฆาธิการที่ถูกปลูกฝังด้วยคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ยิ่งบวชนานยิ่งมีความตระหนักมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาของ อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์ (2542) พบว่าการศึกษาของพระสงฆ์ไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายความว่าระดับการศึกษาแตกต่างกันไม่มีส่วนทำให้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แตกต่างกัน เพราะการศึกษาของพระเณรในอำเภอฮอดมีระบบการศึกษาที่คล้ายคลึงกัน ส่วนใหญ่แล้วศึกษาอยู่ในวัดที่อยู่อาศัย เนื้อหาที่ศึกษาไม่ค่อยมีความแตกต่างกัน ส่วนมากเป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม การศึกษาจึงไม่มีส่วนทำให้ความตระหนักแตกต่างกัน แย้งกับพระสังฆาธิการในงานศึกษาครั้งนี้ เพราะการศึกษาในงานวิชานี้ศึกษาแต่เฉพาะการศึกษาทางโลก การศึกษาของ จิระ หงส์ดารมณ (2533) พบว่าการศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่สุดต่อบทบาทในการพัฒนา เป็นการสร้างเสริมศักยภาพในตัวมนุษย์ และการศึกษาเป็นกระบวนการพื้นฐานในการพัฒนา สอดคล้องกับการศึกษาของพระสังฆาธิการแต่ไม่สอดคล้องกับผู้นำชุมชนในงานศึกษาชิ้นนี้ จากงานวิจัยของ ประกวด พายัพสถาน (2542) พบว่า ระดับการศึกษาที่แตกต่างกันไม่มีผลทำให้ความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของนักเรียนชั้นมัธยมในจังหวัดพะเยาแตกต่างกัน จึงสอดคล้องกับผู้นำชุมชน ในงานวิจัยชิ้นนี้

พระสังฆาธิการมีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งที่ยาวนาน ต้องเป็นผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนามานาน ทำให้มีความเข้าใจลึกซึ้งในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคำสอนประกอบด้วยหลักความเมตตา ไม่เบียดเบียน สัตว์อื่น จึงทำให้มีความรักและเข้าใจในธรรมชาติ อาศัยต้นไม้เป็นที่ปฏิบัติธรรม บำเพ็ญสมณธรรมในป่าจึงมีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่าพระที่บวชใหม่เพราะว่ายังไม่เข้าใจในหลักธรรม ต่างจากผู้นำชุมชนที่เป็นคฤหัสถ์ทั่วๆ ไปในหมู่บ้าน การดำรงตำแหน่งที่ยาวนาน ก็มีวิธีการดำเนินชีวิตที่ทั่วๆ ไป

เหมือนกับขณะที่ตนเองยังไม่ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่งจึงไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระสังฆาธิการมีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีส่วนทำให้ความตระหนักที่แตกต่างกันด้วย แสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษามีผลต่อความตระหนัก อาจเป็นเพราะว่าพระสังฆาธิการที่มีการศึกษาสูงเป็นผู้สนใจใฝ่คว้าหาความรู้จึงสามารถเข้าใจและรู้ถึงธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำมีความเข้าใจในธรรมชาติที่น้อย ดำเนินชีวิตราบเรียบไม่ค่อยสนใจต่ออะไรมากนัก พระสงฆ์ที่มีความรู้สูงจึงมีความตระหนักที่สูงไปด้วย ต่างจาก ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นที่ได้รับเลือกมาจากประชาชนในหมู่บ้านให้ดำรงตำแหน่งกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านต้องดูแลสุขทุกข์ของชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่มีความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ป่าไม้ ชาวบ้านดำเนินชีวิตเป็นระบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับป่า โดยไม่มีระบบการศึกษามาเกี่ยวข้อง

ทั้งผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการต่างก็มีความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อยู่ในระดับมาก กำลังรอโอกาส และการสนับสนุนจากรัฐบาลและเอกชนเพื่อที่จะดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการคัดเลือกผู้นำชุมชนเพื่อส่งเสริมให้มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้นั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึง ปัจจัยทั้ง 5 ตัว ที่ผู้วิจัยศึกษา คือ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง ประสบการณ์และการได้รับข้อมูลข่าวสาร เพราะว่าปัจจัยทั้ง 5 นี้ ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนการคัดเลือกพระสังฆาธิการเพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีบทบาทในการอนุรักษ์ป่าไม้ ไม่ต้องคำนึงถึงอายุ ประสบการณ์ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร เพราะว่าตัวแปรทั้ง 3 ตัวนี้ไม่มีผลต่อความตระหนัก แต่ต้องคำนึงถึง ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และระดับการศึกษา พระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งนาน หรือมีการศึกษาสูง มีโอกาสที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ดีและมีประสิทธิภาพมากกว่า พระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสใหม่ หรือมีระดับการศึกษาต่ำ ถ้าหากว่าได้พระสงฆ์ที่มีการศึกษาสูงและเป็นเจ้าอาวาสนานก็จะดีที่สุด

5.3 ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเห็นว่าประเด็นที่น่าจะเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

(1) อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นหน้าที่ของคนทุกคน ไม่เป็นหน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ การพึงเจอะเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงอย่างเดียว นั้นไม่สามารถที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ได้

(2) พระสังฆาธิการและผู้นำชุมชนเป็นผู้นำที่อยู่ทั่วในทุกชุมชนสมควรได้รับความไว้วางใจให้มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบัน เพราะเป็นกลุ่มที่เข้าถึงประชาชนได้ดีอีกทั้งทราบความรู้สึกตลอดถึงความต้องการของกลุ่มในภายในพื้นที่อย่างแท้จริง

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อเนื่อง

(1) ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างเจาะลึก เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างความตระหนัก และพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ วิธีการการแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ปัญหาที่แท้จริง

(2) ควรมีการศึกษาถึงเหตุผล หรือเบื้องหลังว่า เป็นเพราะเหตุใดจึงทำให้กระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ล้มเหลว หลังจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ปี พ.ศ.2504 ถึงฉบับที่ 8 อันเป็นฉบับปัจจุบันพบว่าจำนวนป่าไม้ลดจำนวนลงเรื่อยมาทุกปี

(3) ควรศึกษาถึงความสัมพันธ์ของความตระหนักที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีต่อพฤติกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อที่จะได้เป็นแนวทางในการที่จะกำหนดวิธีการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(4) ควรศึกษาถึงพฤติกรรมของผู้นำชุมชนและพระสังฆาธิการที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อกำหนดวิธีการส่งเสริมและเพิ่มพูนบทบาทการอนุรักษ์ป่าไม้ไปสู่ชุมชน โดยมีพระสังฆาธิการ และผู้นำชุมชนเป็นผู้นำด้านการอนุรักษ์ เพราะกลุ่มชนเหล่านี้ อยู่แทบทุกชุมชน และเข้าถึงชาวบ้านอย่างแท้จริง

(5) ควรศึกษาถึงปัญหาและความขัดแย้งของพระสงฆ์ที่อนุรักษ์กับนายทุนและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ให้การสนับสนุนนายทุน ที่ทำการตัดไม้ทำลายป่า

(6) ควรมีการศึกษาถึงการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นการขัดแย้งหรือส่งเสริมการรักษาธรรมวินัยของพระสงฆ์